

ГРОШОВО-КРЕДИТНА, ІНВЕСТИЦІЙНА ТА ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА

УДК 338.124

Н. Г. Метеленко

доктор економічних наук, професор

М. В. Хацер

кандидат економічних наук, доцент
Запорізька державна інженерна академія

КРИЗА НАЦІОНАЛЬНОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ: ПРИЧИНИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

У статті, спираючись на критичну оцінку термінів “банківська криза”, “системна банківська криза”, “криза банківської системи”, уточнено визначення терміна “криза національної банківської системи”. Наведено ознаки кризи в національній банківській системі (поява та нарощування банківської паніки; знецінення банківських активів; ресурсне голодування; зменшення обсягів банківського кредитування; натиск на золотовалютні резерви; банкрутство банків) і здійснено ідентифікацію кризи для національної банківської системи України. Встановлено наявність повторної кризи національної банківської системи, причини появи кризи національної банківської системи та запропоновано шляхи її подолання.

Ключові слова: банк, банківська криза, криза національної банківської системи, ознаки кризи, банківське кредитування, банківські активи, золотовалютні резерви.

I. Вступ

Друга хвиля економічної кризи в Україні, яка розпочалася в 2014 р. і продовжується й досі, супроводжується жорсткою національною банківською кризою. Ситуація в банківському секторі економіки призводить до значних негативних економічних і соціальних явищ:

- стрімкої ліквідації банківських установ;
- зменшення розмірів податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів;
- суттєвого зниження рівня довіри юридичних осіб і домашніх господарств до банківських установ;
- зниження обсягів кредитування економіки;
- зростання рівня безробіття в державі через працівників національної банківської сфери;
- соціальної напруги через затримки виплат вкладникам банків, які ліквідуються;
- зменшення джерел доходів для населення через посилення кризи довіри до банківської системи;
- подальшого розвитку кризових явищ на національних фінансовому та фондовому ринках тощо.

Необхідно констатувати, що криза банківської системи є досить розповсюдженим

явищем у світовій економіці та в країнах із ринковою економікою. Так, Л. Левен і Ф. Валенсія виокремили в період 1970–2007 рр. наявність 124-х криз національних банківських систем, із яких 42 кризи були подвійними, а 10 криз – потрійними [10, с. 56]. За оцінкою Ж.-Ш. Роше, з кінця 70-х рр. ХХ ст. понад 130 держав зазнали тією чи іншою мірою кризи або системних проблем у банківській системі. При цьому фінансові витрати в окремих країнах у результаті кожної із криз становили близько 12% від ВВП, а в Аргентині, Індонезії, Південній Кореї та Малайзії – перевищили 40% [4, с. 27]. За даними Банку Розвитку США, у період 1974–2003 рр. країни Латинської Америки переживали в середньому 1,25 банківських криз; країни Латинської Америки й Карибського регіону – 0,90; країни Східної Європи та Центральної Азії – 0,89; країни Центральної Африки – 0,83; країни Середнього Сходу й Північної Африки – 0,40; країни Східної Азії та Атлантичного регіону – 0,38; країни Південної Африки – 0,38; країни – члени ОЕСР із високими доходами – 0,21; країни – не члени ОЕСР із високими доходами – 0,09 [12, с. 30]. Така статистика свідчить про певну закономірність процесів ви-

никнення криз у світових банківських системах. Кризи національних банківських систем є досить розповсюдженим економічним явищем, але при цьому в країнах з нестійкою економікою вони виникають найчастіше.

В Україні виникнення криз банківської системи є закономірним явищем, яке пояснюють недостатнім рівнем теоретичного, методичного та практичного інструментарію прогнозування, вимірювання та подолання економічних криз узагалі та криз банківської системи зокрема. На думку українських і зарубіжних експертів, подолання кризи в національній банківській системі може бути драйвером виведення з кризи вітчизняної економіки загалом. Тому актуальним є дослідження наявності, причин, тенденцій та шляхів подолання кризи національної банківської системи.

Проблеми виявлення, вимірювання криз банківської системи та розробки шляхів їх подолання досліджували у своїх наукових працях такі українські та зарубіжні вчені, як О. Береславська, Ф. Валенсія, Г. Карчева, А. Ковалюк, І. Ковзанадзе, Л. Левен, Н. Ревверчук, Ж.-Ш. Роше, І. Чмутова, В. Шпачук та ін.

Не зважаючи на наявність наукових розробок з проблематики кризи в національній банківській системі, існує об'єктивна необхідність подальших досліджень у цьому напрямі, що викликана ускладненнями в економіці України, появою нових негативних чинників впливу на банківську систему, які не враховані в попередніх наукових пошуках.

II. Постановка завдання

Мета статті – встановлення причин і тенденцій кризи національної банківської системи та пошук шляхів подолання кризи.

III. Результати

Наукові здобутки в частині аналізу кризи банківської системи можна узагальнити та представити в двох аспектах:

- дослідження терміна “банківська криза” в мікроаспекті, тобто в контексті окремого банку (криза в банку);
- дослідження терміна “банківська криза” в макроаспекті, тобто в контексті кризи в банківській системі окремої країни.

Зосередимось на поглибленні макроаспекту. Існує значна кількість дефініцій терміна “банківська криза”, при цьому, маючи на увазі кризу в національній банківській системі, низка вчених використовують термін “банківська криза”, а деякі – “системна банківська криза” або “криза банківської системи”. Так, О. Береславська вказує, що банківська криза – це нездатність банківської системи виконувати свої основні функції акумуляції та мобілізації тимчасово вільних коштів, надання кредитів, проведення розрахункових і платіжних операцій у економіці

країни [2, с. 79]. Дослідники Р. Дутагупта та П. Касін зазначають, що банківська криза – це стан банківської системи, викликаний сукупністю взаємопов'язаних потрясінь макроекономічного, валютного та фінансового характеру [11, с. 21]. На інтернет-ресурсі НБУ дають таке визначення: “Банківська криза (banking crisis) – різка зміна зовнішніх і внутрішніх умов діяльності банківської системи, внаслідок чого вона стає неспроможною стабільно функціонувати та виконувати свої основні функції” [1]. На думку Дж. Капріо та Д. Клінгбіл, системна банківська криза – це стан банківської системи, коли капітал більшості або всіх банків суттєво зменшується [9, с. 4]. А. Степаненко вважає: “Криза банківської системи – ситуація, за якої система перестає виконувати свої ключові функції” [6, с. 78]. А. Тавасієв зазначає, що системна банківська криза – стрімке та масштабне погіршення якості діяльності великої кількості банків під впливом несприятливих факторів макроекономічного, інституційного, регулятивного та іншого характеру, що виявляється в нездатності значної кількості кредитних організацій, а нерідко й банківської системи загалом виконувати свої об'єктивно необхідні функції в економіці, проводити базові та інші банківські операції та забезпечувати власний поступальний розвиток [7, с. 20]. В. Шпачук дає таке визначення кризи: “Криза банківської системи – це об'єктивне стресове явище банківської системи, проявами якого є порушення сталості банківської системи, нездатність та неспроможність суб'єктів системи дотримуватись обов'язкових вимог банківської діяльності, виконувати покладені на них функції та взяті зобов'язання, що вимагає узгоджених ефективних дій органів державного управління та власників і менеджменту банківських установ” [8].

Узагальнення думок науковців дає змогу констатувати, що жодне визначення банківської кризи не враховує (або враховує опосередковано) національну приналежність кризи, що, на наш погляд, не можна залишати поза увагою. Врахування чинника “національна приналежність” кризи впливає не тільки на появу кризи, а й на процес розробки механізму та шляхів її подолання, зокрема через залучення державних органів влади, тобто державних інституцій.

На нашу думку, з урахуванням чинника “національна приналежність”, криза національної банківської системи – це стрімке та масштабне погіршення якості діяльності більшої частини банків під впливом несприятливих факторів макроекономічного, інституційного, регулятивного та іншого характеру, яке виявляється в нездатності значної кількості кредитних організацій, а іноді – й національної банківської системи загалом вико-

нувати свої об'єктивно необхідні функції в економіці країни, проводити базові та інші банківські операції та забезпечувати власний поступальний розвиток.

Для ідентифікації кризи національної банківської системи скористаємося ознаками кризи, встановленими в науковій праці Н. Реверчук та А. Ковалюк, а саме:

- поява й наростання банківської паніки;
- знецінення банківських активів;
- ресурсний голод;
- зниження обсягів банківського кредитування;
- натиск на золотовалютні резерви;
- банкрутство банків [3, с. 90].

Обґрунтування обраного погляду доцільно здійснити на основі дослідження статистичних даних НБУ за період 2008–2015 рр. [5].

Першою ознакою кризи національної банківської системи є поява й наростання банківської паніки, що виражається в суттєвому зниженні обсягів депозитних вкладень у банківські установи й девальвації національної валюти через трансформацію гривневих заощаджень у заощадження в іноземній валюті. Згідно з даними НБУ, з 01.01.2009 р. до 01.01.2010 р. обсяг строкових коштів суб'єктів господарювання та фізичних осіб у банківській системі України знизився на 42 782 млн грн, або на 17,22%. Національна валюта за цей період знецінилася відносно долара США близько на 60%. Надалі розміри депозитних вкладень у національну банківську систему починають зростати, а курс національної валюти відносно провідних світових валют стабілізується. Така ситуація свідчить про первинну кризу національної банківської системи.

Згідно з даними НБУ, з 01.01.2014 р. до 01.12.2015 р. обсяг строкових коштів суб'єктів господарювання та фізичних осіб у банківській системі України знизився на 91 289 млн грн, або на 20,04%. Національна валюта за цей період знецінилася відносно долара США близько на 325%. Надалі ситуація з депозитними вкладеннями не визначена, а курс національної валюти відносно провідних світових валют продовжує падати. Наведена тенденція свідчить про повторну кризу національної банківської системи, при цьому повторна криза є більш жорсткою та тривалішою, ніж криза 2008–2010 рр.

Наступною ознакою кризи національної банківської системи є знецінення банківських активів. Згідно з даними НБУ, з 01.01.2009 р. до 01.01.2010 р. обсяг активів банків в українській банківській системі знизився на 45 784 млн грн, або на 4,94% без урахування інфляційної складової та девальвації національної валюти. Надалі розміри активів банків в українській банківській системі починають зростати, що свідчить про наявність кризи національної банківсь-

кої системи. За даними НБУ, з 01.01.2014 р. до 01.12.2015 р. обсяг активів банків у банківській системі України знизився на 2 736 млн грн, або на 0,21% без урахування інфляційної складової та девальвації національної валюти, тобто спостерігаємо повторну кризу національної банківської системи.

Ресурсний голод виникає в банків через зниження обсягу депозитних вкладень і за умов неможливості залучати дешеві грошові ресурси на зарубіжних фінансових ринках. Проблеми залучення депозитних вкладень обґрунтовано вище, що ж стосується залучення дешевих грошових ресурсів на зарубіжних фінансових ринках, необхідно зазначити, що цей аспект отримання ресурсів банками принципово неможливий в умовах значної девальвації національної валюти.

Наведемо інформацію щодо ознаки зниження обсягів банківського кредитування. За даними НБУ, з 01.01.2009 р. до 01.01.2010 р. розмір кредитного портфеля банків в українській банківській системі зменшився на 44 896 млн грн, або на 5,67%, без урахування інфляційної складової та девальвації національної валюти. Надалі розміри кредитного портфеля банків в українській банківській системі починають зростати, що свідчить про наявність цієї ознаки кризи. За даними НБУ, з 01.01.2014 р. до 01.12.2015 р. розмір кредитного портфеля банків зростає на 42 642 млн грн, або на 4,68%, без урахування інфляційної складової та девальвації національної валюти, при суттєвому погіршенні якості кредитного портфеля. При цьому обсяг кредитів, які надані фізичним особам, знизився на 24 001 млн грн, або на 14,31%, що також свідчить про повторну кризу національної банківської системи.

Наступною ознакою кризи національної банківської системи є тиск на золотовалютні резерви. З 01.01.2009 р. до 01.01.2010 р. розмір золотовалютних резервів НБУ зменшився на 8 071 млн дол. США, або на 23,37%. Надалі обсяги золотовалютних резервів НБУ, починаючи з 01.01.2012 р., постійно знижуються, що є явною ознакою кризи національної банківської системи. З 01.01.2014 р. до 01.12.2015 р. обсяг золотовалютних резервів знизився на 7 115 млн дол. США, або на 34,85%, що є свідченням повторної жорсткої кризи банківської системи України.

Нарешті, банкрутство як ознака кризи національної банківської системи. Згідно з даними НБУ, з 01.01.2009 р. до 01.01.2010 р. кількість банків у банківській системі зменшилася на 2 од., або на 1,09%, надалі відбулося зменшення кількості ще на 6 од., що підтверджує наявність кризи. За даними НБУ, з 01.01.2014 р. до 01.12.2015 р. кількість банків в українській банківській системі зменшилася на 60 од., або на 33,33%, що є

ознакою повторної глибокої кризи банківської системи.

Таким чином, за результатами аналізу первинних ознак кризи національної банківської системи, можна стверджувати, що наразі наявна повторна більш глибока та тривала криза.

До основних причин появи повторної кризи національної банківської системи ми зарахували такі:

- подальше поглиблення національної соціально-економічної кризи;
- дестабілізуючий вплив НБУ на національну банківську систему;
- критично незадовільний рівень державного управління національною банківською системою, про що свідчать результати діяльності системи;
- зміни законодавства, що негативно впливають на життєздатність банківської системи;
- подальша девальвація національної валюти;
- знецінення та зниження доходів суб'єктів господарювання та домашніх господарств;
- довготривала втрата довіри до банків;
- інфляційні процеси протягом розглянутого періоду;
- вилучення депозитів із національної банківської системи;
- управлінські похибки, що є характерними для більшості банків національної банківської системи.

Наведені причини дають змогу сформулювати перелік дій, спрямованих на подолання кризи в національній банківській системі:

- удосконалення державного регулювання банківської системи через виключення шоківих аспектів державного управління та оптимізацію законодавства;
- диверсифікація діяльності банків з акцентом на некредитну діяльність;
- заходи та механізми забезпечення підвищення якості кредитних портфелів банків;
- пропагандистська компанія з повернення довіри до банківських установ із залученням ресурсів як державних органів управління, так і ресурсів банківських установ;
- зміна стратегії розвитку національної банківської системи з виділенням банків як стратегічного елемента відродження національної економіки.

IV. Висновки

Таким чином, проведене дослідження дало можливість уточнити поняття “криза національної банківської системи”; ідентифікувати наявність повторної кризи в банківській системі України, що за своїми характеристиками значно перевищує попередню кризу; встановити причини появи та розвитку повторної кризи в національній банківській системі; запропонувати перелік дій, спрямо-

ваних на подолання кризи з урахуванням сучасних умов функціонування як української економіки взагалі, так і національної банківської системи. В подальшому дослідження потребує розвитку в напрямі розробки інструментарію вимірювання впливу причин появи повторної кризи на національну банківську систему та прикладного механізму їх подолання.

Список використаної літератури

1. Банківська криза [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
2. Береславська О. І. Сучасні банківські кризи: причини та ймовірність повторення / О. І. Береславська // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2013. – № 3 (62). – С. 78–83.
3. Реверчук Н. Й. Банківські кризи: сутність, ознаки, види та методи їх подолання / Н. Й. Реверчук, А. О. Ковалюк // Регіональна економіка. – 2008. – № 4 – С. 87–96.
4. Роше Ж.-Ш. Почему так много банковских кризисов? / Ж.-Ш. Роше // Проблемы теории и практики управления. – 2005. – № 2. – С. 26–31.
5. Статистичні дані Національного банку України за 2008–2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
6. Степаненко А. Деякі аспекти антикризового управління банківською системою / А. Степаненко // Вісник КНТЕУ. – 2008. – № 3. – С. 77–84.
7. Тавасиев А. М. Антикризисное управление кредитными организациями / А. М. Тавасиев. – Москва : Юнити-Дана, 2006. – 480 с.
8. Шпачук В. В. Криза банку та банківської системи: основні поняття, суб'єкти державного управління [Електронний ресурс] / В. В. Шпачук // Державне управління: удосконалення та розвиток : електронне наукове фахове видання. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=155>.
9. Caprio G. Bank Insolvencies: Cross-Country Experience / G. Caprio, D. Klingebiel // Policy Research Working Paper PRWP1620. – Washington, D. C.: World Bank. – 1996. – 42 p.
10. Laeven L. Systemic Banking Crises: A New Database / L. Laeven, F. Valencia; International Monetary Fund // WP / 08 / 224. – 2008. – 78 p.
11. Duttagupta R. Anatomy of Banking Crises / R. Duttagupta, P. Cashin; International Monetary Found // WP / 08 / 93. – 2008. – 37 p.
12. Unlocking credit. The Quest for Deep and Stable Bank Lending. Inter-American Development Bank. Washington. 2004. – 272 p.

Стаття надійшла до редакції 14.08.2016.

Метеленко Н. Г., Хацер М. В. Кризис национальной банковской системы: причины, тенденции и пути преодоления

В статье, опираясь на критическую оценку терминов “банковский кризис”, “системный банковский кризис”, “кризис банковской системы”, уточнено понятие термина “кризис национальной банковской системы”. Приведены признаки кризиса в национальной банковской системе (появление и наращивание банковской паники; обесценивание банковских активов; ресурсный голод; уменьшение объемов банковского кредитования; натиск на золотовалютные резервы; банкротство банков) и осуществлена идентификация кризиса для национальной банковской системы Украины. Установлено наличие повторного кризиса национальной банковской системы, причины появления кризиса национальной банковской системы и предложены пути его преодоления.

Ключевые слова: банк, банковский кризис, кризис национальной банковской системы, признаки кризиса, банковское кредитование, банковские активы, золотовалютные резервы.

Metelenko N., Khatser M. National Banking System Crisis: Reasons, Tendencies and Ways to Solve

Based on the critical esteem of terms “banking crisis”, “systemic banking crisis”, the article provides more accurate definition of the term “national banking system crisis.” The characteristics of the crisis in the national banking system (appearance and increase of banking panics; bank assets depreciation; resources starvation; decrease of banking credits capacities; onset on international reserves; bank bankruptcy) are given. Besides, the identification of the crisis for national banking system of Ukraine is also conducted. The presence of the repeated crisis of national banking system in Ukraine is found out. The reasons of the national banking system crisis occurrence have been identified: further intensification of the national, social and economic crisis; destabilizing influence of the National Bank of Ukraine on the national banking system; crucial unsatisfied level of the state management of the national banking system; legislation changes; further devaluation of the national currency; depreciation and decrease of both the subject and a household revenue; long-lasting loss of trust in banks; inflation processes; deposit withdrawal from the national banking system; management mistakes. The ways to solve the national banking system crisis have been offered: improvement of the state management of the banking system due to exclusion of shock aspects of the state management and legislation optimization; diversification of banks activity stressing non-credit activity; means and mechanisms of the increasing of banks’ credit portfolio quality; a propaganda company directed towards return of the trust in banking establishments; the change of the strategy of the national banking system development with the banks segregation as a strategic element of the national economy rebirth.

Key words: bank, banking crisis, national banking system crisis, characteristics of the crisis, banking crediting, banking assets, international reserves.